

Aljoša Pužar

O "ANTEJSKOJ KONVENCIJI/TRADICIJI" U RIJEČKOM PJSNIŠTVU TALIJANSKOGA JEZIČNOG IZRAZA

Aljoša Pužar, Rijeka, prethodno priopćenje, Ur.: 26. studenog 1996.

UDK 850(497.5 RIJEKA).091

Rad se temelji na pokušaju uočavanja, imenovanja, definiranja, vremenskoga situiranja i djelomične raščlambе antejske konvencije/tradicije, specifičnoga, čvrsto konstituiranoga jedinstva koje predstavlja dodirnu točku aktualnih, te nekih ranijih književnopovijesnih korpusa riječke književnosti talijanskoga jezičnog izraza. To se jedinstvo odlikuje posebnostima u odabiru lingvističkoga medija, u formalnim i predmetnotematskim značajkama, te odnosu prema korpusu riječkoga talijanskoga književnog folklora (tvorevina usmene i pučke književnosti).

0. UVOD: Riječka književnost talijanskoga jezičnog izraza

Riječka književnost talijanskoga jezičnog izraza književnopovijesni je fenomen raslojen u više izdvojenih (iako ne i posve autonomnih) korpusa.

Ti su korpusi svojom razvojnom logikom većim dijelom slijedili tijekom političkih promjena u gradu i oko njega (točnije: sociolingvističke i općekulturalne odraze tih promjena, praćene razvojem književne logistike /tiskara, knjižara, biblioteka, novinstva/, a time i postupnim rastom literarnih potreba u gradske književne publike). Pa iako ovakva tvrdnja donekle pretpostavlja ponešto zastarjele napore *sociologije književnosti* i uzrokuje pojedine dvojbe u periodizaciji, mišljenja smo da se pokazuje ispravnom u svjetlu dostignuća *poredbene književnosti* (dotok "utjecaja" bio je, naime, u bliskoj vezi s političkim zbivanjima i rastom kulturne infrastrukture), te, dakako, *teorije recepcije*.¹

¹.Ti su problemi u izravnoj vezi s učenjem o odnosima funkcija književnosti, koje će, predmnijevamo, ubuduće igrati još važniju ulogu u cjelovitijem sagledavanju ovih rubnih korpusa, za koje se (baš kao i na dijelove hrvatske književnosti) može vezati sintagma o *diskontinuiranom ili zakašnjelom razvoju* (Flaker, 1976, str. 23).

Manja književnopovijesna jedinstva u okvirima riječke talijanske književnosti bila bi:

1. korpus pisanih spomenika iz razdoblja prije XIX. st. (sa slabom zastupljenošću književnih tekstova *u užem smislu*);
2. korpus talijanskih tiskovina iz kuće Karletzky u prvoj polovici XIX. st. (za koji, uz rijetke iznimke, vrijedi što i za prethodni);
3. korpus talijanske književnosti od polovice XIX. st. do kraja II. svjetskog rata (bogat i razvijen korpus izložen različitim utjecajima /naročito mađarske, austrijskonjemačke te, dakako, talijanske književnosti/, koji valja podijeliti u dva temeljna razvojna ciklusa razdvojena prvim svjetskim sukobom);
4. izdvojeni korpus književnosti u iseljeništvu (koji s prethodnim, uz brojne iznimke, djelomice funkcionira kao književnopovijesno jedinstvo, podijeljen na tri razdoblja);
5. manjinska književnost (podijeljena na tri razdoblja), te,
6. folklorna (usmena i pučka) književnost. Četvrti i peti korpus egzistiraju usporedo,

Cilj je ovog rada potpunije definiranje i djelomična raščlamba **antejske² konvencije/tradicije**, specifičnoga jedinstva koje zauzima istaknuto mjesto u okvirima više navedenih korpusa i jedan je od bitnih faktora njihove međusobne veze, tj. ograničena specifične *književnopovijesne autonomije*.³

2. Pojam **antejskog** i **antejizma** u značenju vezanosti za rodnu grudu svoje izvorište nalazi u antičkom mitu o Anteuju: *Antej (...), po grč. mitu sin Posejdona (boga mora) i božice Geje (Zemlje), živio u Libiji. Svakoga je izazivao na borbu i ubijao. Nepobjediv div; kad bi u rvanju posrnuo, dotakao bi se svoje majke zemlje i dobivao novu snagu. Svladao ga Heraklo, jer mu nije dopustio da u borbi dodirne zemlju (...)* (Odrednica **Antej**, Opća enciklopedija JLZ, Zagreb, 1977, 1. svezak).

Termin **Antejev kompleks** na izvoran način primjenjuje M. Stojić u svojoj studiji **Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća** u kojoj, uz ostalo, iznosi na vidjelo primjere povjesničarskih zastranjenja u tumačenju antejskih principa, te naročito u slučaju *nazorovskoga* preuveličavanja svojevrzne nepropusne čakavske predmetnotematske membrane. Pojedini dijelovi Stojićeva izlaganja (premda izdvojeni iz prirodnoga konteksta studije) donose definicije i impliciraju zaključke, potencijalno važne i za naše skromno razmatranje: *"U tom obuhvatu mijena krajolik kao pojavnost čakavske zavičajnosti u svojoj globalnoj slici predstavlja pasatiistički anakronizam, što ćemo ga za našu upotrebu nazvati Antejevim kompleksom čakavštine. Pod tim pojmom nećemo podrazumijevati samo anakroničnu ranjivost otcijepa od matere-zemlje, ne samo apsolutnu privrženost predodžbenim shemama kolektivne svijesti njena čakavskog poetskog toposa, već ćemo u Antejevu kompleksu čakavske poetike tražiti i mjeru unutrašnje destrukcije(...)"*. Iz toga i takvoga Antejevog kompleksa autor iščitava i *"antitetičke dvojbe između pomaka mijena poetskog toposa i statičkog shematizma koji je iscrpio dinamiku pomaka u zatvorenim strukturama predmetnotematskih pojavnosti, što se iskazuju kao mitheme ili čak mikromitheme jednoga ničim logički opisanog i opasanog kruga"* (Stojić, 1987, str. 264).

3. Mišljenja smo da neprestance valja uzimati u obzir postojanje specifičnih riječkih *književnopovijesnih mikrojedinstava* (jer povijest riječke književnosti, obilježena brojnim retardacijskim procesima u odnosu na šira zbivanja, nije tek pravilan slijed književnopovijesnih sinkronija ili neprekinuti i čvrsto povezani dijakronijski tijek /v. bilješku 1!/). Prirodno je da spomenuta manja "jedinstva" ili autonomni "korpori" dijele pojedine strukturalno-stilske odlike, no one se u njima različito manifestiraju.

1. ANTEJSKA KONVENCIJA/TRADICIJA⁴

Antejska je konvencija/tradicija strukturalno-stilsko i predmetnotematsko jedinstvo većeg broja pjesničkih (u užem smislu) djela riječke književnosti talijanskoga jezičnog izraza, čije se postojanje ne može dovesti u vezu s autorima samo jednoga od manjih književnopovijesnih korpusa. Podvrgnuta razmjerno čvrstim zakonitostima, ova se **konvencija**, uspostavljena na prijelomu stoljeća (u okvirima *trećega* korpusa) pretvara (dijakronijski gledano) u **tradiciju** koja uz ostale tendencije nastavlja svoj život u *četvrtom* i *petom* korpusu sve do u naše dane. Iako ovoj konvenciji/tradiciji pripada (navlastito u iseljeništvu) velik broj autora, te je ona u pojedinim sredinama (primjerice, među riječkim italo fonim iseljenicima u Kanadi i Australiji) prevladavajući oblik književne proizvodnje, vodeća imena riječke talijanske književnosti za nju vezuju tek znatno manji dio svojega stvaralačkog interesa, unoseći time određenu promjenu u odnosu na situaciju u razdoblju uspostavljanja konvencije. Uglednija imena, čije bi pjesničko djelo bilo danas svojim pretežitim dijelom obilježeno ovom tradicijom, tek su rijetka iznimka.

---

4. Pojmovi **konvencije** i **tradicije** uobičajeni su u tradicionalnoj povijesti književnosti, a posebno u području poredbene književnosti. U uže komparatističkom kontekstu, nalazimo ove pojmove u Bekera: "(...) a kada je posrijedi komparativna književnost možemo citirati Weissteina koji govori o osnovnom uvjerenju komparatista u međusobnu povezanost, kauzalnost i crte razvoja/postanka /lines of descent/ koje se u pojedinačnim slučajevima očituju kao utjecaji, a kolektivno kao tradicija u dijakronijskom te kao konvencije u sinkronijskom vidu" (Beker, 1995, str. 37; podcrtao A.P.).

Uvod u književnost priređivača Z. Škreba i A. Stamaća, spominje pojam konvencije, te njegove izvedenice, u čak pedesetak navrata, no niti jednom ne nudeći kakvu općenitiju definiciju. Samo su neki od autora pojedinih tekstova u ovoj knjizi pojmu konvencije posvetili više pažnje, natjerani prirodom analizirana predmeta. Tako Pavao Pavličić u raščlambi epskoga pjesništva veli: "*Doista, u umjetničkoj književnosti nema gotovih stilskih formula kao u usmenoj, ali zato postoje konvencionalne stilske situacije, a njih uspostavlja poetika dotične epohe. Te konvencije određuju kakve će biti digresije i epizode, kakvo će mjesto zauzimati i kako će se povezivati s kontekstom*" (Škreb-Stamać, 1986, str. 432). Baveći se ambivalentnošću književne pojave V. Biti piše: "*Da bi se uopće iskazala kao književna, ona mora oformiti svoju "institucionalnost" uvođenjem skupa konvencija koji će je učiniti društveno prepoznatljivom činjenicom*" (isto, str. 85).

Najjasnija je (a u svjetlu ovog rada i najprikladnija) Baldickova leksikografska odrednica: "**convention**, an established practice - whether in technique, style, structure, or subject-matter - commonly adopted in literary works by customary and implicit agreement or precedent rather than by natural necessity (...) Literary theorists (notably those influenced by structuralism) tend to confirm the inevitability of conventions by appealing to modern linguistics, which claims that languages can produce meanings only from arbitrary or conventional signs". (Baldick, 1991)

Držimo da termin **konvencija** (koja u dijakronijskom smislu zadobiva značenje literarne **tradicije**) u svom tradicionalnom značenju potpunije obuhvaća sva strukturalno-stilska i predmetnotematska, ali donekle i sociokulturalna određenja književnoga stvaranja, koja dijelom izlaze iz okvira možebitne hijerarhije struktura: *stilska grupacija* (Flaker, 1976, str. 16), *stilski kompleks* (Škreb, 1981, str. 149), *stilska formacija* (Flaker, 1976). O eventualnoj pripadnosti stilskih obilježja (kompleksa?) riječke antejske konvencije/tradicije nekoj nadređenoj *antejskoj* strukturi u julijskom krugu, bez detaljnijih je istraživanja preuranjeno govoriti. Neke rasprave govore u prilog postojanja određenoga nadređenoga stilskog jedinstva (ili je riječ tek o paralelizmu *oikotipova?*) u julijsko-istočnojadranskoj književnosti talijanskog jezičnog izraza (v. primjerice, R. Damiani, 1981). Ipak, bez cjelovitije interpretacije razvojnih tijekova svakoga pojedinoga rubnog korpusa (što je zasad, primjerice, sustavnije učinjeno tek za tršćanski dijalektalni korpus) neće biti opravdano donošenje obuhvatnijih zaključaka.

Ipak, kako rekosmo, valja uvažiti ulogu ove konvencije/tradicije, koja predstavlja vidljivo opće mjesto ili *točku zajedništva* za oba aktualna korpusa riječke italofone književnosti (iseljenički i manjinski).

2. RAZVOJ

Konvencija se, vjerojatno, počela konstituirati već polovicom XIX. st. u okvirima nekih oblika književnofolklorne produkcije.⁵

Prva književna osobnost koja joj se dijelom priklanja jest Mario Schittar (pseud. Zuane de la Marsecia) (1862 - 1890), koji se ambivalentnošću svoga djela nadaje kao svojevrsna paradigma riječke književnosti talijanskoga jezičnog izraza.⁶ Drugi su glavni predstavnici konvencije: Arturo Caffieri (pseud.: de Rocambole) (1867- 1941),⁷ Gino Antony (pseud.: Cavaliere di Garbo) (1877-1948)⁸ i Ocare Russi (pseud.: Russeto) (1887-1919)⁹. Zanimljivo je (te znakovito za pitanja formiranja konvencije) da su ovi pisci svoje pseudonime vezivali mahom za rad unutar antejske konvencije, dok su se (npr. Schittar i Antony) svojim građanskim imenima služili u drugim područjima svoje književne i uopće javne djelatnosti. Naime, dijalektalna su djela (u kojima i nalazimo elemente konvencije) publici češće i nuđena pod neobičnim, ironičnim i autoironičnim imenima.¹⁰

5. U budućim bi istraživanjima valjalo podrobnije razmotriti i problematiku prigodničarske poezije, od koje je zasigurno tek manji dio tiskan. Ta je vrsta književne proizvodnje (u Rijeci veoma proširena) u tršćanskoj književnoj povijesti priznata za prvo rasadište dijalektalne književnosti (R. Damiani, 1981).

6. Najpotpunije podatke o životu i djelu Maria Schittara iznosi Irvin Lukežić u svom monografskom djelu (Lukežić, 1995).

Schittarova komedija u stihu (svojevrsni izvanglazbeni *libretto*) **El trionfo de S. Micciel** vjerojatno je najkompleksnije stihovano djelo riječke talijanske književnosti obilježeno pojedinim elementima antejske konvencije. Dijalektalne Schittarove pjesme (uz neke iznimke) objavljene su u zbirci **I sfoghi del cor**.

Neke se od njih potpuno uklapaju u okvire antejske konvencije.

7. Rocambole se, tijekom dugoga života gradskoga "poete" prometnuo u svojevrsnu polulegendarnu instituciju međuratne Rijeke, ovjekovječenu i u jedinstvenoj zbirčici crteža riječkih *oridinala* (osobenjaka) koja krase neveliko stubište *Muzeja - povijesnog arhiva Rijeke* (AMSF) u Rimu. Svoje je radove mahom objavljivao u riječkim listovima.

8. Prezime ovog autora javlja se i u oblicima Antonj te Antoni. Prvi je oblik po svemu sudeći nastao temeljem pokušaja pravopisne fiksacije mađarskog izgovora prezimena (usp. Mihaly Karoly = [miha| karo|]). Oblik uobičajen u talijanskim izvorima - Antoni, vjerojatno je nastao posljednji. Gino Antony rodio se u Trstu te je "naturalizirani" Riječanin. Njegova zbirčica dijalektalnih soneta **Sonetti fiumani** (P. Battara ed., Fiume, 1908) predstavlja jedno od glavnih i najtipičnijih djela konvencije o kojoj govorimo. Izvan ove konvencije bavio se prozom i dramskim pisanjem.

9. Ocare Russi u svojoj zbirci soneta **Cativerie** (E. Mohovich, Fiume, 1907) slika riječko građansko društvo s razmjerno otvorenom ironijom, osiguravši si time ulogu svojevrsnog *enfant terrible* antejske pjesničke konvencije. Ove odlike Russetova pjesništva možemo dovesti u vezu s jednom drugom riječkom pjesničkom tradicijom - onom satiričkoga pjesništva, čija je istaknuta figura bio i poznati riječki nacionalist, gradonačelnik i senator, povjesničar i folklorist Riccardo Gigante.

10. Tradicija *umjetničkih imena* nije se ograničila samo na dijelektalni književni korpus. (Pjesnik i prozaik s prijeloma stoljeća Daniele Pillepich, primjerice, imao je i više od jednog pseudonima.)

Prvim se svjetskim ratom konvencija praktički gubi iz žiže riječkoga književnog života. Pojava novih imena, a ubrzo i kvalitativno superiornih književnih časopisa, označila je zalazak prve generacije riječkih pjesnika talijanskoga jezičnog izraza okupljenih (većim ili manjim segmentom svoga djela) u antejskoj konvenciji.¹¹ Schittar i Russi umiru rano, dok Antony (politički eksponiran u D'Annunzijevo doba), kako se čini, napušta aktivnije bavljenje dijalektalnim pjesništvom. Samo Caffieri u okvirima prigodničarskih uradaka nastavlja funkcionirati u **tradiciji** ove ugašene konvencije.¹²

U drugom poraću, u promijenjenim uvjetima, tradicija se otežano održava u okviru manjinskoga korpusa, prije svega tek djelatnošću dijalektalnoga pjesnika Egidia Milinoviča (1903-1981). U korpusu iseljeničke književnosti tradicija rano (već u samom razdoblju iseljenja) dobiva na važnosti, preuzevši bitnu ulogu čuvara određenih kolektivnih (nipošto tek literarnih!) vrijednosti u uvjetima posvemašnje rasutosti.

Unatoč svojoj popularnosti, u vremenu vidnih dostignuća riječke iseljeničke književnosti na talijanskom standardu, ova je tradicija danas s više strana aksiološki osporavana. Sa stanovišta učenja o književnim funkcijama, te učenja o recepciji i obzoru očekivanja, takva aksiološka razmatranja (iako razumljiva) pokazuju se u dobroj mjeri bespredmetnima.¹³ Antejske se rime redovito objavljuju u emigrantskoj (a malim dijelom i manjinskoj) periodici. U iseljeništvu je objavljeno i više opsežnih autorskih zbirki dijalektalne poezije, velikim dijelom obilježene antejskom tradicijom. Među najpotpunijim ostvarenjima ove vrste valja izdvojiti zbirku **Per ricordar le cose che ricordo** (Dufferin press, Toronto, 1974, ²1976) za koju autor, kanadski Riječanin Gianni Angelo Grohovaz (Rijeka 1926 - Toronto 1988) dobiva prvu posebnu nagradu europskoga književnog natječaja "San Benedetto" 1976. g., a u najnovije vrijeme i zbirku **...ma de Fiume** milanskog isusovca i istaknutog ekumenskog povjesničara Sergia M. Katunaricha (Rijeka, 1923), objavljenu u Trstu (Edizioni ricerche, Trieste, 1994).

11.S. Samani pojedinim svojim zaključcima (spominjanjem *arkadijskih* odlika u zbirci **Sonetti fiumani** i sl.) kao da pretpostavlja neke naše postavke o antejskoj konvenciji u mnogih pisaca "prve" generacije (Samani, 1965).

12.Dakako, bilo je i drugih nastavljača, no oni nisu dosegli Caffierijevu popularnost, pa ni zanatsku "dotjeranost". Čitav je niz riječkih javnih ličnosti (uključivši i predsjednika Zanellu!), primjerice, pjesmama iskazivao svoja politička gledišta. Te su pjesme često nastajale na tragu (ili u *tradiciji*) antejske konvencije.

13.Pojedini istaknuti pripovjedači, poput Enrica Moroviča (1906 - 1994), ili pjesnici, poput Gina Brazzodura (1925-1989), ne funkcioniraju u kolektivnoj svijesti iseljenih Riječana (s izuzetkom malobrojne kulturalne elite) kao baštiniči gradskih literarnih tradicija, iako su im djela dobrim dijelom obilježena topoima riječkoga djetinjstva i iseljenja).

3. TEMELJI PREPOZNAVANJA¹⁴

a) Lingvistički medij

Svoj je glavni prostor antejska pjesnička konvencija/tradicija pronašla u okvirima dijalektalnoga korpusa, onoga dakle, pisanog na talijanskom mjesnom govoru grada Rijeke, tzv. fjumanskom dijalektu.¹⁵ Dapače, dijalekt se i u riječkih talijanskih pjesnika (kao uostalom i u onih iz drugih sredina) nameće kao svjestan odabir, želi li autor izraziti određenu antejsku/zavičajnu potku. Jasno je, međutim, da velik dio dijalektalne produkcije ne ostvaruje (s izuzetkom podudarnosti u mediju) bližu vezu s antejskom konvencijom, te da se čitav niz uradaka (još od pojedinih Schittarovih pjesama, preko Scottijeve zbirke **Ghe vojo ben al mar** /RKND, Rijeka, 1971./ do pojedinih minijatura namijenjenih djeci, iz pera Egidia Milinoviča) formalnim, ali i misaonim odmacima udaljava od robovanja ovoj "kampanilističkoj" konvenciji.

Važno je reći da stvaralaštvo na dijalektu ne implicira nužno i sociološke zaključke o podrijetlu i društvenom položaju autora, kako se to pokušalo nametnuti od nekih kritičara i povjesničara. S druge bismo se strane lakše složili s eventualnim obrazloženjem razloga za odabir dijalektalnoga medija, koje bi se temeljilo na analizi vidljive *usmjerenosti* dijalektalnih uradaka prema određenim slojevima čitalačke publike (ovo bi se poglavito ticalo "prve generacije" pjesnika - autora, dakle, prvoga razvojnog ciklusa trećeg korpusa). Ipak, čini se da se ovo odnosi tek na neke pjesme.

Već su kritičari s prijeloma stoljeća zapazili nepodudarnosti u lingvističkoj naravi dijalektalnoga književnog medija i svakodnevnoga govornog medija (nipošto tek na razini uobičajenih *stilogenih odabira*). Jezik mnogih dijalektalnih (pa time i antejskih) uradaka, teži, kako **standardnom idiomu**, tako i nekoj vrsti **svevenetskog uopćavanja**, unoseći elemente drugih mjesnih idioma (poglavito tršćanskog i venecijanskog).¹⁶

Danas ovu činjenicu ne treba dovoditi u vezu s pretpostavljenim siromaštvom fjumanskoga dijalekta, jer je takva razjašnjenja opovrgao samim postojanjem lijep broj "vjernih" dijalektalnih književnih tvorevina. One pak tvorevine koje teže spomenutom lingvističkom uopćavanju otvaraju više zanimljivih pitanja.

14. Sintagmi "temelji prepoznavanja" donekle bi odgovarao lingvistički termin "razlikovnih obilježja" ili pak dijalektološka kategorija "razlikovnoga kriterija". Jasno je dakle da konvenciju/tradiciju valja shvaćati **poljem interferencije različitih konvencionaliziranih odlika** (bilo "alijetetnih"/apsolutno nezajedničkih/, bilo "alteritetnih"/dijelom zajedničkih/ u odnosu na djela koja ne pripadaju konvenciji).

15. Ovo određenje lingvističkoga medija, valja, kako ćemo pokazati, uzimati s određenom ogradom.

16. Irvin Lukežić citira Riccarda Gigantea, koji se 1944., pišući o Schittaru, upušta u analizu jezika riječkih dijalektalnih pjesnika, koji se trude različitim nefjumanskim elementima nadoknaditi siromaštvo vlastita mjesnog idioma. (Lukežić, 1995, str. 40) Pjesnik Sergio M. Katunarich, jednu je pjesmu u svojoj zbirci **...ma de Fiume** posvetio upravo problemu tršćanskih i istrovenetskih natruha u jeziku vlastitih pjesama.

Jasno je da dio odstupanja možemo zahvaliti utjecajima književnosti na talijanskom književnom jeziku (prema toskanskoj osnovici). Ipak, otvorenost prema venetskim idiomima drugih julijskih središta uvodi nas u područje sociolingvističkih pretpostavki o postojanju svojevrsne venetske koine (iz koje su se, po nekima, i razvili venetski mjesni govori hrvatske obale Jadrana),¹⁷ ali i možebitnom razvoju specifične književne koine u sjevernojadranskim venetskim središtima. Takve nas, pak, pretpostavke upućuju na ranije spomenuta pitanja o zasad nedokazanom postojanju širega regionalnoga književnopovijesnog jedinstva s antejskom *notom*.¹⁸ Bilo kako bilo, neki su dijelovi antejske poezije, barem poračom domaćih fjumanskih toponima (često i hrvatskoga postanja), te drugih elemenata specifičnoga lokalnoga leksičkog blaga, uspjeli očuvati privid autentičnosti, usprkos naglašenoj konvencionalizaciji i unifikaciji dijalektalnoga literarnog koda. Tu se, dakle, lingvistički medij antejske poezije (premda tek površno i ne u svim uradcima) suprotstavlja konvencionalizaciji i unifikaciji dijalektalnoga korpusa.

Bez obzira na sve izrečene prijepore i dvojbe, ostaje jasno da je činjenica dijalektalnosti jedno od temeljnih određenja antejske konvencije, te da je do danas bitan razlog njene popularnosti, ali i nezaobilazan čimbenik gotovo posvemašnje petrifikacije.¹⁹

b) Formalne značajke

Formalne značajke riječke dijalektalne poezije nisu pobliže istraživane, na način koji bi omogućio olakšanu sintezu s malom mogućnošću pogreške. Naprotiv, bogatstvo i raznovrsnost formalnih odabira u djelima svakog pojedinog autora, pa time, dakako, i na razini korpusa, dodatan su razlog suzdržanih tumačenja. Ipak, već površnijom raščlambom, moguće je izvesti nekoliko, predmnijevamo, valjanih zaključaka. Prije svega, od samih se začetaka riječke dijalektalne poetske produkcije

17. Nelida Milani - Kruljac zapaža postojanje istrovenetske koine, nastale procesima uopćavanja tek u drugom poraču (Milani-Kruljac, 1984).

Zanimljivo rasuđuje tršćanski intelektualac Paolo Parovel: "Brzi razvitak nove mnogonacionalne populacije imigranata koja je izgradila novi trgovački Trst (apsorbirajući drevni gradić od samo 3800 stanovnika) nakon uspostave slobodne luke, nametnulo je jedan svoj novi dijalekt koji se oblikovao u djelatnostima pomorskoga prometa, a čije je morske pravce držala pod isključivom kontrolom Venecija. Taj je novi dijalekt moderni tršćanski. Ova vrsta tršćanske koine, koja je trebala omogućiti sporazumijevanje i među sugrađanima različitih izraza i u jadranskim lukama i u lukama Istoka, rezultirala je venetomornim dijalektom..." Pa dalje veli: "(...) od druge polovice 19. stoljeća talijanski je nacionalni pokret prisvojio književni monopol nad tršćanskim dijalektom, jer ga je smatrao previše etnički zagađenim, pa je i u teoriji i u praksi izveo njegovo "oplemenjivanje", venetizirajući ga i uklanjajući iz njega uporabu netalijanskih etimona. Operacija, vodena uz mnoštvo privlačnih publikacija i čak dijalektalnih pjesama, proizvela je dijalekt koji zacijelo nije neprijatan ali je zapravo umjetan, malo više od jednostavne venetizirajuće sintaktizacije talijanskoga jezika, s tršćanskom kadencom, ali i s vrlo reduciranim žargonskim vrijednostima" (Parovel, 1993).

18. Vidi bilj. 4

19. Trebalo bi razmišljati o prisutnosti određenih antejskih momenata i u drugim dijelovima riječke talijanske književnosti. Takva razmatranja ipak nisu u bližoj vezi s čvrstoćom antejske konvencije, tj. interferencijom njezinih konvencionaliziranih odlika.

javljaju pjesme nevezana stiha, kompaktne, nerazdijeljene strukture, često s elementima dijaloškoga diskursa.²⁰ Takvi su uradci, iako zanimljivi, razmjerno rijetki.²¹

Veći dio pjesama upućuje, pak, na autorsku težnju podvrgavanju strogim zakonitostima forme.²² Naročito se to odnosi na rigidnu i često nategnutu uporabu rime. Iako pojedini autori razigravaju srokovne obrasce, najčešćim ostaju oni temeljni, od kojih je najrašireniji unakrsni ABAB (također i u katreni soneta). Upravo je ovaj tip rime najtipičniji za antejsku konvenciju/tradiciju (često u kombinaciji s drugim tipovima, npr. parnim srokom u umetnutim distisima i sl.). U nekim antejskim pjesmama (prije svega prigodnoga sadržaja) razmjerno je česta uporaba nagomilane rime. Rjeđe, a i to mahom u novije doba, nalazimo isprekidanu rimu (npr. u pjesmama S. M. Katunaricha i G. A. Grohovza).

Od strofa su najčešće u uporabi katreni, te se veći broj antejskih pjesničkih djela temelji na njihovu "beskonačnom" nizanju (uz navedeni srokovni obrazac ABAB). Vrste stiha su raznolike (šesterac, sedmerac, osmerac, jedanaesterac itd.) i njihova uporaba, kako se čini, ne odstupa od zacrtanih tradicija dotadanjega talijanskog pjesništva.

Tek će mnogo podrobnije i znalačkije analize formalnoga bogatstva u svakog pojedinog autora riječke dijalektalne poezije, moći uputiti na pravilnije stratifikacije unutar korpusa, koje bi se, među inim, ticale pridruženosti nekih oblika u većoj mjeri upravo antejskoj konvenciji/tradiciji ili čak pridonijele formalnom razlučivanju njenih podgrupa ili podkonvencija. Indicija koje upućuju na potencijalnu zanimljivost ovakvih istraživanja ima dovoljno.

c) Predmetnotematske odlike

U povijesti riječke književnosti na predmetnotematskoj razini nalazimo visok stupanj "zavičajnosti". Ova se osobina širega korpusa naročito odnosi na antejsku konvenciju/tradiciju. U njezinim se okvirima konstituirala svojevrsna predmetnotematska (pod)konvencija koju možemo uspoređivati s hvaljenim i kuđenim, a često ograničavajućim i okamenjujućim odlikama nekih dijelova čakavske poezije (osporeni mit o Gervaisovim *mentalnim* deminutivima + lokalpatriotsko/kampanilističko zanovijetanje!). Mitski prostori (kuhinja, gostionica, starogradska uličica) i likovi (majka, sudruzi u dječjoj igri, gradski *ridikuli* itd.),

20. Imajući na umu da je načelo "nesređenosti" većih ritmičkih/sintaktičkih jedinica (tj. neodrednog broja stihova u strofama nekog djela - tal. *polimetro*) među inim vezano i za tradiciju talijanske melodrame XVIII. st., a da ovaj tip uradaka riječkih autora često rabi fragmente dijaloškoga diskursa, možda bi se i u ovoj prigodi trebalo prisjetiti veoma rane i popularne tradicije prikazivanja talijanskih melodrama u gradu Rijeci (već potkraj XVIII. st.). Za sada nije razjašnjeno, kakvu su ulogu ove priredbe ostvarivale u sazrijevanju izvorne riječke književnosti. Pretpostavljamo da ta uloga nije bila zanemariva.

21. Ovakve su pjesme pisali, među inim, Marsecía, Rocambole, Milinovich i Grohovaz.

22. Otuda i naglašenija sklonost sonetu u mnogih riječkih autora.

činjenice skromna obiteljskoga i sitnograđanskoga života, u samoj su jezgri predmetnotematskoga svijeta antejske konvencije/tradicije. Topoi riječkoga djetinjstva, obiteljskih marginalija i *veseloga* riječkog društva, ali često i Rijeke same, javljaju se kao nužna popudbina ove poezije u ulozi prijenosnika gotovo arhetipskih kulturalnih kodova: ognjište, zemlja, majka. Počesto s određenom ironijom (rekli bismo, više autorski *autoprotektivnom* noli stvarnom!), *ideja Rijeke* biva raščlanjena na sve svoje emocionalne sastavnice. Valjalo bi istražiti vezu ovakvih pjesničkih odabira s riječkim društvenim previranjima prošlog i našeg stoljeća.

Razvidno je da se ova predmetnotematska potka u najvećem broju slučajeva nadaje kao izrazito *kolektivna* činjenica. Posebno je to zamjetno u poeziji iseljenih antejskih pjesnika, u *najnostalgičnijim* iskazima suvremene riječke književnosti - ali i kolektivnim fiktivnim točkama susreta.

d) Veza s književnim folklorom (usmenom i pučkom književnošću)

O vezama antejske konvencije/tradicije s korpusom folklorne književnosti razmjerno je teško suditi već i radi nedostatka potpunijih i suvremenijom metodologijom obilježenih folklorističkih uvida. Giganteova zbirka (Gigante, 1980), objavljena tek tri i pol desetljeća po autorovu uhićenju i nestanku, ostaje jedinim opsežnijim (no na žalost nipošto i posve dostatnim) izvorom za sustavno izučavanje talijanskoga književnog folkloru Rijeke, pa i njegova odnosa s drugim korpusima. Unatoč ovim problemima, moguće je, mislimo, ponuditi (uz dostatnu pripomoć podataka o srodnim sjevernojadranskim književnofolklorim korpusima) nešto određenija metodološka rješenja.

Velikom je broju dijalektalnih pjesama/autora u prošlosti pripisivana "pučkost". Taj je neprecizni termin (bez dodira s važećim terminom *pučka književnost* kojim operira dio suvremene hrvatske folkloristike!) katkad označavao autorovo podrijetlo, katkad usmjerenost uradka prema *pučkom* recipijentu, katkad i jedno i drugo, a katkad svojevrsnu *immanentnu kvalitetu* nečijeg uradka, po svemu sudeći veoma blisku upravo odlikama antejske konvencije/tradicije. Bilo kako bilo, i ovako neprecizne ocjene o "pučkosti" impliciraju pitanja veza s književnim folklorom.

Veza antejske konvencije/tradicije s *folklorom književnošću*, trebala bi se, predmnijevamo, prije svega očitovati u činjenici postojanja svijesti o mogućnostima književne porabe vlastita mjesnog idioma (neke vrste osvještenja tipa: *po običaju naših začinjavac!*).²³ S druge strane, na formiranje konvencije mogli su utjecati putujući pjevači - pučki pripovjedači (*cantastorie*) za koje Gigante veli da su se dijelili u dvije vrste: "(...) oni pravi, venetski ili napoletanski, koji recitirahu, s karikiranom gestom, "povijesti o Orlandu", i drugi, obično u paru, jedan gudač, te jedan pjevač koji pjevaše, grozno griješeći, romance i kanconete, prodajući potom tekst otisnut na

²³Dakako da je nezaobilazan i utjecaj starijih talijanskih dijalektalnih i nedijalektalnih pjesnika (paralela se, dakle, nastavlja: *i po zakonu onih (ne)starih poet...*).

*višebojnim listićima.*²⁴ Neosporiva je važnost ove Giganteove informacije. Ona govori, ako ne odlučimo posumnjati u njenu autentičnost, o izravnim folklornim doticajima s apeninskim pokrajinama: s usmenim kazivačima u prvoj, te s pučkim stihotvorcima u drugoj Giganteovoj "vrsti".

Činjenica je da do danas nije talijanska folkloristika uspjela (ili htjela?) do kraja razjasniti putove veza koje objedinjuju sjevernojadranske talijanske književnofolklorne korpuse, niti razaznati eventualnu starinu sačuvanoga materijala. Većina zapisa, naime, potječe iz perioda zakašnjela julijskoga *risorgimenta* (talijanskoga nacionalnog preporoda), dakle iz vremena posljednjih desetljeća prošloga stoljeća, tj. upravo razdoblja u kojem već počinju djelovati prvi pjesnici antejske konvencije. Ova činjenica dodatno otežava književnoznanstvene razluke. Većina iredentističkih folklorista (uključivši tu i Gigantea) uopće ne percipira razliku između usmenoga i pučkoga fenomena (bez obzira kako ih terminološki fiksirali), temeljeći svoju djelatnost uglavnom na pokušajima trijebljenja slavenskih i drugih netalijanskih folklornih elemenata i time nas lišavajući dragocjenih lingvističkih indikatora starosti. Povjesničari ovdašnjih venetskih dijalekata, naime, uopće nisu uspjeli uvjerljivo pokazati njihovo podrijetlo ili stupanj starine, pa nam ni filološki, dijalektološki i sl. napori nisu od naročite pomoći.

Na razini površnih zapažanja, možemo reći da antejska konvencija ostvaruje vezu s književnim folklorom prije svega s obzirom na činjenicu da oba fenomena dijele lingvistički medij (uz napomenu o tek nešto većem stupnju dijalektalne autentičnosti u folklornim tvorevinama, nipošto lišenim vanjskih literarnih utjecaja). Dio se veza može uočiti i na formalnoj razini, što će tek trebati detaljnije istražiti (primjerice svojevrsnu *glad* za rimovanim oblicima, ili raširenost pojedinih tipova stihova). Na predmetnotematskoj razini korpusi se dijelom dotiču u području *opjevanja* ljepota rodnoga mjesta, uz tek donekle različitu razinu svojevrsne autorske (de)personalizacije, tj. *funkcionalne samozatajnosti* (želje/pretenzije za zastupanjem posve kolektivnih vrijednosti ili emocija).

Mišljenja smo da se tek dio neanonimnih antejskih uradaka može sagledavati u okvirima pučkoga književnog fenomena (u suvremenom smislu toga termina), te da se "dokazni postupak" u toj stvari ima poglavito razviti na temeljima učenja o funkcijama književnoga teksta tj. na nekim vrijednim (ako ne i posve svježim) poukama češkoga strukturalizma. Pa ako i pretpostavimo da će učinci takove metode biti razmjerno skromni, oni nam zasad mogu pružiti više od inače *hvalevrijednih* dostignuća suvremene folkloristike (doslovce preopterećene elementima teorije komunikacije, vrlo teško primjenjivima u slučaju sačuvanih uzoraka kojima raspolažemo).

---

24. Gigante, 1980, str. 215.

4. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Pojedinim smo, tek djelomice zaokruženim točkama raščlambe, pokušali uočiti i opisati **antejsku konvenciju/tradiciju** u riječkom pjesništvu talijanskoga jezičnog izraza (točnije, /gotovo isključivo/ u njegovu dijalektalnom korpusu). Pokušali smo upozoriti na njezinu složenu narav **interferentnoga polja različitih čimbenika konvencionalizacije** (književna koine i odstupanja od nje, pseudonimi, formalni zahtjevi, predmetnotematska uvjetovanost itd.), te obratili pozornost problemima odnosa ove konvencije/tradicije i korpusa književnoga folklor. Nastojali smo pretpostaviti, a dijelom i predložiti putove daljnjih istraživanja.

Treba se nadati, da će ova konvencija/tradicija, kao i druga riječka strukturalno-stilska i predmetnotematska jedinstva, književnopovijesni korpusi, konvencije i tradicije, u skoroj budućnosti postati predmetom produbljenijih uvida i obuhvatnijih sinteza.

LITERATURA

1. Antony, G., *Sonetti fiumani*, P. Battara ed., Fiume, 1908.
2. Baldick, C., *The concise Oxford dictionary of literary terms*, Oxford university press, Oxford-New York, 1991.
3. Beker, M., *Uvod u komparativnu književnost*, ŠK, Zagreb, 1995.
4. Bogneri, M., *Così si cantava in Istria*, Unione degli Istriani, Trieste, 1994.
5. Bošković - Stulli, M., *Usmena književnost nekad i danas*, Prosveta, Beograd, 1983.
6. Bošković-Stulli, M. - Zečević, D., *Usmena i pučka književnost*, Sveučilišna naklada Liber - Mladost, Zagreb, 1978.
7. Čolović, I., *Divlja književnost*, NOLIT, Beograd, 1986.
8. Damiani, R., *Poeti dialettali triestini - profilo storico-critico (1875-1980)*, Edizioni Italo Svevo, Trieste, 1981.
9. Dazzi, M., *Il fiore della lirica Veneziana - LA LIRICA POPOLARE*, Neri Pozza editore, Vicenza, ²1993.
10. Flaker, A., *Stilske formacije*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976.
11. Franičević, M., *Eseji i rasprave*, NZMH, Zagreb, 1986.
12. Gigante, R., *Folklore fiumano*, Libero Comune di Fiume in esilio, Padova, 1980.
13. Grohovaz, G. A., *Per ricordar le cose che ricordo*, Dufferin press, Toronto, 1974, ²1976.
14. Jernej, J., *Fonetica italiana e nozioni di metrica*, Sveučilište u Zagrebu - Filozofski

- fakultet - Zagreb, Zagreb, 1977.
15. Katunarich, S. M., *...ma de Fiume*, Edizioni ricerche, Trieste, 1994.
  16. Kekez, J., *Hrvatski književni oikotip*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1992.
  17. Lukežić, Irvin, *Mario Schittar*, Libellus, Crikvenica-Rijeka, 1995.
  18. Milani - Kruljac, N., *Caratterizzazione sociolinguistica*, Dometi, g. XVII, br. 11, 1984.
  19. Parovel, P., *Ježici Trsta*, Dometi, g. XXVI, br. 3/4, ICR, Rijeka, 1993.
  20. Russi, O., *Cativerie*, E. Mohovich, Fiume, 1907.
  21. Samani, S., *Poeti e studiosi fiumani*, Fiume 3-4, luglio-dicembre 1965.
  22. Santarcangeli, P., *Gli scrittori giuliani*, De Luca editore, Roma, 1963.
  23. Schiannini, D. - Guardigli, P. L. i dr., *Il libro Garzanti della lingua italiana*, Garzanti editore, Milano, 1981.
  24. Schittar, M., *El trionfo de S. Micciel e I sfoghi del cor. Rime fiumane di Mario Schittar (Zuane de la Marsecia)*, Fiume, E. Mohovich, 1888.
  25. Scotti, G., *Ghe vojo ben al mar*, Riječko književno i naučno društvo, Rijeka, 1971.
  26. Srelz, G. - Schiavato, M., *El nostro dialeto*, Comunita degli Italiani Fiume, Fiume, 1983.
  27. Stojević, M., *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća (antologija, studija)*, ICR, Rijeka, 1987.
  28. Škreb, Z., *Književnost i povijesni svijet*, ŠK, Zagreb, 1981.
  29. Škreb, Z. - Stamać, A., *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 41986.
  30. Zečević, D., *Prošlost u sadašnjosti*, Izdavački centar Revija Otvorenog sveučilišta Osijek, Osijek, 1991.
  31. x x x, *Opća enciklopedija JLZ*, 1. svezak, odrednica **Antej**, Zagreb, 1977.

RIASSUNTO

Aljoša Pužar

SULLA CONVENZIONE/TRADIZIONE ANTEICA NELLA POESIA FIUMANA DI LINGUA ITALIANA

Il lavoro si basa sul tentativo di determinare, nominare, definire, situare nel tempo e di analizzare la *convenzione/tradizione anteica* - un'unità specifica, saldamente costituita la quale rappresenta il punto d'incontro dei vari corpi della letteratura fiumana di lingua italiana attuali ed alcuni antecedenti. Questa unità è caratterizzata da specificità nello scegliere il mezzo linguistico, nelle caratteristiche formali e tematiche e nel rapporto verso il corpo folcloristico letterario italo-fiumano (produzione letteraria popolare e popolareggiante).